

вого захисту. Це зумовлено тим, що правові відносини з приводу об'єктів, які не наділені правовим режимом інформації, на наш погляд, не можуть вважатися правовідносинами в інформаційній сфері. Ряд об'єктів правовідносин за наявності інформаційного змісту (бездокументні цінні папери, об'єкти авторського права та ін.) наділений іншим правовим режимом. У зв'язку з чим вони не можуть вважатися інформацією в юридичному сенсі. Відповідно, правові відносини, що виникають з приводу таких об'єктів, не можуть бути визнані правовідносинами в інформаційній сфері.

Література

1. Агапов А.Б. Основы информационного права. - М.: Экономика, 1995. - 220 с.
2. Бачило И.Л. Информационное право. Роль и место

в системе права Российской Федерации // Государство и право. - 2001. - № 2. - С. 5-14.

3. Белкин А.Р. Теория доказывания: Научно-методическое пособие. - М.: Норма, 2000. - 429 с.
4. Дозорцев В.А. Информация как объект исключительного права // Дело и право. - 1996. - № 4. - С. 27-38.
5. Гвирицман М.В. Правовое регулирование банковской тайны // Деньги и кредит. - 1992. - № 6. - С. 56-59.
6. Закон України "Про державну таємницю" // Верховна Рада України; Закон від 21.01.1994 № 3855-XII.
7. Закон України "Цивільний кодекс України" // Верховна Рада України; Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV.
8. Закон України "Про інформацію" // Верховна Рада України; Закон від 02.10.1992 № 2657-XII.

Герасименко О.В.

УДК 347.83

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ „ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ” В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Даниленко С. К.

У науковій статті досліджуються проблеми визначення та застосування правового поняття „предмет договору” в юридичній літературі та вітчизняному законодавстві.

Для вирішення цієї проблеми проведено аналіз об'єктивного функціонування поняття у філософській та цивільно-правовій науці. Цей аналіз повинен допомогти визначити його зміст.

Ключові слова: договір, предмет договору, об'єкт договору, угода.

В научной статье исследуются проблемы определения и применения правового понятия “предмет договора” в юридической литературе и отечественном законодательстве.

Для решения этой проблемы проведен анализ объективного функционирования понятия в философской и гражданско-правовой науке. Этот анализ должен помочь определить его содержание.

Ключевые слова: договор, предмет договора, объект договора, соглашение.

Problems of determination and using of the legal definition “subject of a contract” in the legal literature and in the national law were researched by this scientific article.

Objective analysis of the functioning of the definition in the philosophy and civil-law science was made to solve this problem. This analysis should help to determine the content of this definition.

Keywords: contract, subject of a contract, agreement.

Коли науковці виділяють цивілістичну чи будь-яку іншу наукову категорію, то необхідно точно знати той спеціальний зміст, який характеризує її та виділяє серед суміжних категорій. Адже точність понять та їх одноманітне застосування завжди є актуальним питанням, необхідною умовою науковості знання. Мовна культура залишається важливою складовою фахової культури, проте в юриспруденції ця проблема набуває іншого значення - на перший план виходять точність, ясність, однозначність. Але з впевненістю можна сказати те, що термін повинен бути чітким і зрозумілим, не мати

двоєкого трактування. А від того, наскільки точно вживатиме терміни законодавець, залежатиме ефективність механізму реалізації цих прав.

Метою статті є аналіз і спроба вирішення проблеми визначення й застосування правового поняття „предмет договору”. Вивчення літератури з теорії цивільного права за цією тематикою, положень Цивільного кодексу України дає нам підстави стверджувати, що застосування цього поняття не є однозначним. Багато вітчизняних правників по-різному трактують це поняття, тому, щоб глибше розібратися в суті самого поняття „предмет договору”, необхідно розглянути думки провідних вчених. Варто дослідити проблему правильного вживання цього терміну в юридичній літературі та вітчизняному законодавстві.

У теорії цивільного права про предмет договору йдеться про договір як двосторонню угоду (юридичний факт). О. Красавчиков, розглядаючи договір саме в такій якості [1, 432-433], виділяє три основні складові елементи договору: суб'єктний склад; зміст; форму [1, 438].

Предмет договору є однією з умов договору, сукупність яких є змістом договору. Цим визначається місце предмета договору в теорії договору.

Цивільний кодекс (далі - ЦК) України відносить предмет договору до істотних його умов, без узгодження яких сторонами договір вважається не укладеним [2]. Слід зазначити, що в розділі II ЦК України договір розглядається як угода. Але визначення поняття предмета договору в Цивільному кодексі не існує, до речі, воно там і не потрібно. Поняття його, на думку законодавця, можна вивести самостійно зі змісту статей ЦК України.

Згідно з ч. 5 ст. 221, абзацом 2 ч. 3 ст. 222, абзацом 2 ч. 3 ст. 226, статтями 576-592 предметом угоди може бути майно або майнові права. На нашу думку, необхідно виділяти ще одну важливу складову договору як угоди - єдність волі й волевиявлення, бо невідповідність зазначеного елемента договору правовим вимогам до нього тягне за собою ті самі наслідки, що й невідповідність закону інших складових - нові права. Відповідно до ч. 3 ст. 424 ЦК предметом договору можуть бути майнові права інтелектуальної власності. Аналіз статей, присвячених окремим видам зобов'язань, також свідчить,

що предметом договору є речі, цінні папери, інше майно та майнові права, майнові інтереси.

Якщо порівняти види об'єктів цивільних прав, визначені ст. 177 ЦК, то можна зробити висновок, що законодавець ототожнює предмет договору-угоди з об'єктом цивільних прав.

В юридичній літературі до поняття „предмет договору” включають різні складові. Точки зору щодо об'єму поняття „предмет договору” можна умовно поділити на три групи. Перша збігається з точкою зору законодавця, висловленою в ЦК (найбільш поширена). Так, М. Агарков вважав предметом договору певну річ, з приводу якої укладається договір [3, 205]. Друга група охоплює точки зору, згідно з якими до предмета договору відносяться дії, що мають бути вчинені за договором [4, 13] (у загальному випадку таким предметом договору визнають у договорах на виконання робіт). Окремі дослідники вважають, що предмет договору може бути різним - як майно, так і певні дії або результат фактичних дій [5, 431-432].

Відповідно до третьої групи до предмета договору відносять як дії, що мають бути вчинені, так і речі, з якими вчиняються відповідні дії. При цьому важко виділити однозначних прихильників тієї чи іншої точки зору, оскільки автори в межах однієї роботи висловлюють протилежні точки зору.

Предмет договору є однією з істотних умов будь-якого договору (угоди). Цивільний кодекс України визнає предмет договору абсолютною істотною умовою для будь-якого виду договору (ч. 1 ст. 638). Господарський кодекс (далі - ГК) [6] України також відносить предмет договору до умови, яка нарівні з ціною та строком дії договору є умовою, яку сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити (ч. 3 ст. 180). Отже, договорів, які не мають свого предмета, виходячи з положень Цивільного й Господарського кодексів України та сучасної теорії цивільного права, не існує.

Проілюструємо неоднозначність визначення об'єму поняття предмета договору на прикладі двох фундаментальних робіт з теорії договору та зобов'язань українських і російських цивілістів. Так, О. Дзера до предмета різних договорів відносить речі, майно [7, с. 95-100, 139-140, 144, 297-300, 324, 348, 376]. Разом з тим зазначається, що предметом будь-якого договору купівлі-продажу є передача певного об'єкта у власність покупця [7, 284]; предметом договору визнається також доручення на управління акціями [5, 314], предметом договору комісії визнається надання посередницьких послуг щодо купівлі, продажу, обміну цінних паперів, інших операцій [7, 316], предметом договору комісії є ведення реєстру й здійснення обліку цінних паперів відповідно до функцій реєстратора [7, 318].

Заслужує на увагу ситуація з предметом договору підряду. Таким визнається по черзі індивідуалізований результат праці (річ, документація, збудований об'єкт) [7, 435, 468, 474], господарські, виробничі та інші подібні роботи [7, 487], а предмет договору про виконання науково-технічних робіт, як правило, не можна конкретно визначити [7, 495].

Подібна ситуація спостерігається й у працях М. Брагинського та В. Вітрянського, в яких предметом договору визнаються відповідно до положень ЦК Російської Федерації майно, майнові права, послуги тощо. Водночас зазначається, що предметом договору є дії [8, 417], результат робіт, тобто певне майно, матеріальний результат [9, 13-15, 190-191, 228]. Потім особливис-

тю предмета договору підряду визнається робота та її результат [9, 80]; предметом будівельного підряду вважають монтажні роботи, звичайного підряду - будь-які роботи [9, 104, 110], а предметом договору міни є дії кожної зі сторін, спрямовані на передачу у власність іншій стороні товару [10, 263].

Невизначеність поняття, що розглядається, на нашу думку, зумовлена неправильною позицією законодавця, яка певною мірою зобов'язує. Як зазначає В. Сенчищев, закріплення в Цивільному кодексі не може слугувати неспростовним доказом глибокої теоретичної обґрунтованості поняття чи свідомостю кінцевого розв'язання суперечки [11, 111].

Поняття предмета договору неможливо визначити, якщо обмежуватися лише аналізом висловлювань, цитат тих чи інших авторів. Для вирішення цієї проблеми доцільно провести аналіз об'єктивного функціонування поняття у філософській і цивільно-правовій науці. Такий аналіз повинен допомогти визначити його зміст.

Якщо виходити з етимології слова „предмет”, то під цим словом розуміють декілька значень: будь-яке матеріальне явище, річ; той (те), на кого (що) спрямована думка, будь-яка дія, об'єкт [12, 439]; наука або розділ науки, коло будь-яких знань як особливої учбової дисципліни [12, 578].

Отже, законодавець ототожнює предмет договору з його першим наведеним значенням і значенням слова „об'єкт”, яке в одному зі своїх значень повністю ототожнюється зі словом „предмет”. Доцільність такої позиції є предметом подальшого аналізу.

Філософська термінологія визначає предмет як категорію, що позначає деяку цілісність, що виокремлена зі світу об'єктів у процесі діяльності людей та пізнання. Часто поняття „предмет” ототожнюється з поняттям „об'єкт” чи „річ” [13, 525]. Отже, предмет є чимось відносно цілим, певною мірою самодостатнім поняттям, що може існувати окремо від інших предметів чи виокремлено в рамках об'єкта.

Для того, щоб визначити об'єм поняття „предмет договору”, необхідно, виходячи з визначеного місця предмета договору в теорії договору взагалі, з'ясувати співвідношення понять „договір” і „предмет договору” зокрема. З цього приводу М. Брагинський зазначає, що предмет будь-якого договору виражає його мету [9, 13]. Не досить зрозуміло, в якому розумінні в наведеному контексті використовується поняття договір (угода чи право відношення), бо в цьому разі це є суттєвим.

О. Пушкін зазначав, що не можна змішувати правовий результат, якого намагаються досягти особи, які укладають угоду, та мету угоди - намір осіб досягти цього результату. Саме намір досягти передбаченого угодою правового результату є ознакою та елементом угоди [14, 209]. Отже, мета угоди досягається в момент надання сторонами юридичного значення угоді, тобто з моменту підписання для консенсуальних договорів чи з моменту передачі речі (чи речей) для реальних договорів.

О. Красавчиков під правовим результатом мав на увазі дещо інше. Правовим результатом угоди він визнавав фактичний результат угоди, що настав, і який може не збігатися з правовою метою угоди. Під правовою метою угоди О. Красавчиков розуміє „суб'єктивно желаемое для ее участников возникновение, изменение и прекращение их прав и обязанностей, которое должно произойти после свершения сделки и ее исполне-

ния” [1, 213]. Іншими словами, правову мету угоди О. Красавчикова можна ототожнити з правовим результатом угоди О. Пушкіна.

Аналогічною є позиція Є. Суханова, який також виділяє правовий результат угоди, розуміючи під ним юридичні наслідки, що виникають у суб'єктів унаслідок здійснення угоди, та підставу угоди (causa), які можуть не збігатися в подальшому. Підстава угоди трактується як правова мета, заради якої укладається угода [15, 331].

Окрім правової мети та правового результату угоди, що є правовими поняттями, Є. Суханов виділяє також соціально-економічні цілі суб'єктів угоди й мотив укладення угоди [15, 332]. На нашу думку, розмежування цих понять не є чітким. Ми погоджуємося, що об'єктивною підставою бажання суб'єктів укласти угоду є насамперед цілі соціально-економічного характеру, які шляхом укладення цивільно-правової угоди переходять із площини матеріального об'єктивного буття в буття правове, погоджене й врегульоване нормами цивільного права. Соціально-економічними цілями суб'єктів, які укладають договір переробки давальницької сировини, є, у загальному випадку, отримання прибутку (для підприємців) чи задоволення власних потреб (для громадян).

Виходячи з викладеного та того, що предмет договору це те, з приводу чого укладається договір, і що ще не відбулося, але передбачається, предмет договору представляє правову мету договору (угоди). У цьому разі можна погодитися з таким загальним, але занадто широким визначенням предмета договору, наведеного С. Масм, як того, з приводу чого сторони вступили в правочин незалежно від кінцевого результату [16, 69]. Отже, предмет договору описує правовий результат, якого прагнуть досягти сторони в майбутньому.

Узагальнюючи етимологічне й філософське значення поняття „предмет” і поєднуючи його з відношенням цього поняття до цивільно-правового договору, можна зробити попередній висновок: предмет договору - це таке поняття, яке позначає те, на що спрямовані дії або/та думки сторін договору, та є такою умовою, яка узагальнює загалом правову мету договору.

Якщо предмет договору є підставою розмежування договірних типів і видів, то це повинна бути така умова договору, яка виражає його сутність, при цьому сутність у категоріальному значенні. Категорія „сутність” споріднена з поняттям „зміст”, але не тотожна йому. Сутність - це основна, внутрішня, відносно стійка сторона предмета. Сутність визначає природу предмета, з неї витікають всі інші його сторони та ознаки [17, 112]. Отже, поняття сутності щодо договору повністю, на нашу думку, відображає природу поняття „предмет договору”.

Предмет договору співвідноситься з умовами договору (змістом договору-угоди) як філософські категорії „сутність” і „зміст”. Якщо зміст (умови договору) є в загальному розумінні сукупність усіх елементів і процесів, що створюють конкретний предмет [17, 112] (у нашому випадку - зміст договору), то сутність (предмет договору) визначає основну сторону предмета (договору).

Отже, предмет договору завжди є індивідуалізуючою його ознакою. За предметом договору в теорії цивільного права проводять розмежування типів і видів договорів. Наприклад, якщо виходить з того, що предметом договору є виключно об'єкти цивільних прав, то як можна за предметом договору відокремити договір купівлі-продажу від договору міни? В обох випадках предметом договору, згідно з наведеною точкою зору, є майно. Якщо

предметом договору підряду є виключно майно, то чим він відрізняється від договорів купівлі-продажу та міни. Отже, дії, що відбуваються за договором підряду, все ж мають розмежувальну та ідентифікуючу якість. Якщо до предмета договору відносити тільки дії, що вчиняються за договором, то за договором купівлі-продажу предметом буде передача майна, а за договором міни - його обмін. Але надалі важко розмежувати договори підряду та договори, за якими надаються послуги, адже за всіма такими договорами відбувається діяльність, певна робота в об'єктивному її значенні. Ми, безперечно, погодимося, що зазначені договори є окремими самостійними договірними типами. Отже, ми доходимо думки, що, можливо, поєднання дій і об'єктів договору, як його предмета, дозволить нам однозначно виокреmlювати договірні види не тільки в теорії цивільного права, а й кожний укладений практичний цивільно-правовий договір між собою.

Не доказово, на наш погляд, спростована О. Дзєрою думка про те, що предметом договору підряду є роботи та матеріальний їх результат. Неможливість існування такого предмета договору О. Дзєра пов'язує з тим, що фактично таке визначення предмета договору підряду відтворює текст законодавчо сформульованого поняття договору, яке містить дані про сторони, їх права та обов'язки, а також опосередковані дані щодо умов договору. Згідно з наведеною думкою відбувається, по суті, ототожнення предмета договору підряду з іншими його елементами [7, 442-443].

Як ми зазначали, предмет договору уособлює правову мету договору, його основу (causa). М. Брагінський визначає такі загальні підстави виникнення цивільно-правового договору: передача речей, виконання робіт, надання послуг [8, 315]. Ці підстави за своєю суттю є метою різних типів договорів. У наведеній класифікації йдеться про дії та майно, послуги, роботи, що за своєю суттю є об'єктами цивільних прав. Отже, метою договору не може бути річ сама собою.

О. Сурженко вважає, що предмет договору залежно від виду може містити два елементи або один. Предмет договору, на його думку, містить два елементи: дії сторін і річ - для договорів купівлі-продажу, поставки тощо; дії сторін та те, на що вони спрямовані - для договору підряду. Один елемент містить предмет договорів доручення, комісії, перевезення. Цей елемент - дії, до яких зобов'язуються сторони [18, 134-135].

Ми не поділяємо таку точку зору на договір з надання послуг. Предмет будь-якого договору, на нашу думку, буде містити два елементи: дії та об'єкти цивільних прав.

Отже, роль угоди - бути підставою виникнення юридичних прав і обов'язків, які викладені й закріплені у вигляді умов договору. Ці умови, передусім, закріплюють зобов'язуючу та управомочену поведінку, яка має вираз у певних діях. Майно в цьому разі виступає засобом індивідуалізації дій і надає їм предметності (у речовому розумінні), матеріальності. Тому, на нашу думку, неможливо з предмета договору викинути майно чи дії. Тільки наявність цих двох елементів у визначенні предмета договору може дати вичерпну, ідентифікуючу інформацію про будь-який договір.

Вважається, що предметом будь-якого договору завжди будуть певні дії з об'єктами цивільних прав - передача речі, ремонт будинку, виготовлення продукції, надання страхових чи інших послуг і т. ін. Теоретичне визначення поняття “предмет договору” можна викласти таким

чином: предмет договору - обов'язкова істотна умова договору-угоди, яка виражає його правову мету шляхом зазначення певних дій з об'єктами цивільних прав.

У загальному випадку дії, які можуть вводити до предмета договору, мають три варіанти: передача (речей, прав), виконання (певних робіт), надання (певних послуг).

До того ж у пункті 1 та п. 2 ст. 628 ЦК зазначається, що зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства, і сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться в змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору.

Отже, ми вважаємо, що предмет договору все ж таки визначається за вимогами сторін, що його заключають. Необхідно, щоб обох контрагентів вимоги договору задовільняли й не суперечили закону. Проблема визначення поняття залишається дискусійним питанням для багатьох вітчизняних правників. Застосування цього поняття також є неоднозначним у цивільному праві. На наш погляд, необхідно більш чітко регламентувати це поняття, щоб у подальшому не виникло суперечок. Це питання є дуже актуальним і повинно знайти своє відображення в законодавстві у більш чіткій формі. А доти однозначного погляду на це питання бути не може.

Література

1. Советское гражданское право: В 2 т. Т. 1 / Т.И. Илларионова, Н.Я Кириллова, О.А. Красавчиков и др.: Под ред О.А. Красавчикова. - М., 1985.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України - 2003. - № 40-44. - С. 356.
3. Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому

праву: В 2 т. - М., 2002. - Т. 1.

4. Гражданское право: В 2 т. - М., 2000. - Т. 2.
5. Гражданское право / Под ред А.Г. Калпина, А.И. Масляева. - М., 2000. - Ч. 1.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 21-22. - С. 144.
7. Зобов'язальне право / О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць та ін.; За ред О.В. Дзери. - К., 1988.
8. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Кн. 1.: Общие положения. - М., 2002.
9. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Кн. 3: Договоры о выполнении работ и оказании услуг: - М., 2003.
10. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: Кн. 2: Договоры о передаче имущества: - М., 2000.
11. Сенчищев В.И. Объект гражданского правоотношения // Актуальные вопросы гражданского права / Под ред М.И. Брагинского. - М., 1998.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред Н.Ю. Шведовой. - М., 1991.
13. Философский энциклопедический словарь / Л.Ф. Ильичев, П.Н. Фелосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. - М., 1983.
14. Гражданское право: В 2 т. / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.; под ред А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. - Х., 2000. - Т. 1.
15. Гражданское право: В 2 т. - М., 2000. - Т. 1.
16. Май С.К. Очерк общей части буржуазного обязательственного права. - М., 1953.
17. Афанасьев В.Г. Основы философских знаний. - М., 1972.
18. Сурженко О.А. К вопросу о предмете договора в гражданском праве // Проблемы законности. - Х., 2002. - Вып. 53.

Даниленко С.К.

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
ОДУВС

Надійшла до редакції: 11.12.2013

УДК 347.1

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ЗА ДОВІРЕНІСТЮ

Спаська М. О.

Розглядається механізм представництва з використанням правового інструменту - довіреності. На підставі аналізу діючого законодавства та правових доробок науковців-правників різних часів аналізуються такі елементи довіреності, як її форма, строк і обсяг повноважень за довіреністю.

Ключові слова: довіреність, представництво, фидуціарні правочини, повноваження, обсяг повноважень, документ, форма довіреності, воля, строк довіреності.

Рассматривается механизм представительства с использованием правового инструмента - доверенности. На основании анализа действующего законодательства и правовых доработок ученых-законодателей разных времен анализируются такие элементы доверенности, как ее форма, срок и объем полномочий за доверенностью.

Ключевые слова: доверенность, представительство, фидуциарные правовые сделки, полномочия, объем полномочий, документ, форма доверенности, воля, срок доверенности.

© М.О. Спаська, 2014

The mechanism of representation with the use of such legal instrument as power of attorney is examined. On the basis of analysis of current legislation and legal revisions of scientists-legislators of different times such elements of power of attorney as its form, terms and volume of plenary powers are analyzed.

Keywords: power of attorney, representation, fiducially legal transactions, plenary powers, volume of plenary powers, document, form of power of attorney, will, terms of power of attorney.

Представництво за довіреністю є сталим інститутом цивільного права України, який здобув дуже широке застосування в діловій практиці. Механізм представництва допомагає подолати обмеження, які виникають у осіб - у часі, у просторі тощо. Як зазначав, характеризуючи особливості представництва, Н. Нерсесов, "юридична особистість людини переходить за межі, що окреслені її фізичною природою" [1].

Цікавою є думка О.Л. Невзгодіної про те, що пред-